

הרב דויד יצחקי

כולל חזו"א ב"ב

עוד בענין קו התאריך

(תגובה לתשובת הרב יהושע דב דרוק על דבריו)

הקדמה

כתב רבי יונה מרצבך במאמרו "והארץ לעולם עומדת"¹: ...שפך המחבר ובעל מאמר ב"דגלנו" גפריית ואש על ראשם של אלה ש"פסקו" כקופרניקוס הגוי... בריתחא קדושה של קנאת ה' ותורתו ראה ב"שיטה" זו מינות ואפיקורסות... מסתיר הוא את פניו מהמציאות – ומאשים אחרים בגילוי-פנים?

דבריו אלו שנכתבו בשעתם, יפים גם בנידון דידן [עם כי דברי הרב דרוק הם פחות חריפים], שהרב יהושע דוב דרוק מסתיר עיניו מהמציאות ושופך חמתו ומאשים בזלזול בכבודם של הראשונים – ואף שם בפי הכותב מילים של זלזול שלא כתב. והוא "רומם את החכמים לפי מחשבתו, ואינו אלא משפיל אותם בתכלית השפלות ואינו מרגיש בכך" וכלשון הרמב"ם בפי' המש' פרק חלק]. ועוד גרוע מזה – הוא מעייל פילא בקופא דמחטא ומעמיס בדברי הראשונים דברים שלא עלו על דעתם – דברים שהיו בלתי אפשרי לאמרם בימיהם כי אם על ידי גילוי משמים, ויש בזה נפקא מינא להלכה בענינים הנוגעים תדיר באיסורי כריתות ומיתות בית דין. שינוי כוונת הראשונים על ידי שיבוש המציאות שאליה התכוונו, הוא גורם לסילוף ההלכה. וכבר אמר החכם, "לא איכפת לי שתאמרו את דבריי בשמך – אבל בשום אופן אל תגיד את דבריך בשמי".

בקיצור כביכול ריד"ד מתיימר לחוס על כבוד הראשונים – אך על כבוד התורה הקדושה עצמה שלא לסלפה אינו חס. ולא חלי ולא מרגיש שבשינוי פירוש דבריהם לדברים שלא עלו על ליבם, אינו אלא משפילם, כי תורתנו תורת אמת, ואין אדם רשאי להחניף בה [שו"ת הרא"ש כלל מ"ו ס"ב].

ושוב אני חוזר על מה שהדגשתי במאמריי הקודמים, שאינני בא לקבוע הלכה שזהו ענין לרבנים יושבי על מדין, אלא להציג את המציאות כפי שהיתה לפני הראשונים כפי שמתגלה בדבריהם ובדברי בני דורם. אלא שהצעתי – כהצעה ולא יותר – מה שנראה לענ"ד להסיק מהראשונים על דרך דון מינה ואוקי באתרה – דהיינו ללמוד את דברי הראשונים לפי המציאות שלפניהם, ולהשתמש בעקרונותיהם בעולם כפי שהוא מתגלה לעינינו. ובקיצור: את המציאות שהיתה לפני הראשונים אי אפשר לשנות עם כל הפלפולים שבעולם וים המלל שבו ריד"ד מנסה להטביע את הקורא – אבל יש מקום לדון במסקנת הדברים הלכה למעשה.

הראשונים הסתמכו על המקובל בימיהם - ולא על דברי נביאות

א. הנה במאמריי הקודמים הצגתי עדויות הראשונים (כולל מהרז"ה עצמו) ומפות עתיקות, שהמרחקים בין מקום למקום ותמונת יבשות העולם שלפני הראשונים היו שונים בצורה קיצונית מהעולם הידוע היום. ולכן לא יתכן שהרז"ה בדבריו על קצה המזרח שש שעות (90 מעלות) מזרח לירושלים, נתכוון על קירבת העיר שנגחאי, שהיתה רחוקה מאד מעבר כל מה שהיה ידוע בימיהם. דהיינו שהיתה הרבה הלאה מגבול היבשת המזרחית - "באמצע האוקיינוס" - כפי המפות שלהם.

טענת ריד"ד כנגד זה על רגל אחת היא, שמכיון שאפשר [בדוחק גדול] ליישב את פירוש הרז"ה לפי העולם כמו שידוע לפנינו², אם כן לא ייתכן שרז"ה קבע פירושו לגמ' על יסוד הנתונים השגויים שהיו מקובלים בימיו, ובהכרח ידע האמת - או על פי סוד ה' ליראיו, או על פי מודדים דווקנים. על סמך קביעה שרירותית זו, שפך על הכותב אש קנאתו תוך כדי הטחת אשמה של זלוזל בכבוד הראשונים, והתעלם ממה שהרמב"ם בהלכות קידוש החודש³ [וכן שאר הראשונים בחיבוריהם בחכמת התכונה] **סמך על דברי חכמי יון⁴ - ולא על "סוד ה' ליראיו"**.

ב. ואען ואומר, הנחתו זו איננה אלא מהרהורי לבו, שהרי אין טענה על הראשונים ממה שלא ידעו מה שעדיין לא היה ידוע בימיהם, וקיבלו את המקובל על בני דורם - אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, וריעותא דלא חזינן לא מחזקינן. וכבר היה לעולמים שנעלמה גם מציאות הגיאוגרפית מעיני הקדמונים⁵. בעיני חכמת העולם אנו כנגסים העומדים על גבי

2 ריד"ד טוען שהקירוב של שנגחאי 90 מעלות הוא הוכחה שלזה התכווין רז"ה. אך אין זו הוכחה כלל, כי מרחק שאינו מדויק בודאי אינו סימן מובהק, ומה עוד שהחזו"א הוצרך לדחוק כדי ליישב את אי הדיוק. וחוק סין ויי"ח שעות מתקיימים גם לפי מפות הקדמונים כאשר יבואר לפנינו. ומה עוד שגם מירת המערב, מרחק בבל, וקצה המזרח כסוף מלכות שבור מלכא מתאימים - והנך נפישו - ואדרבא קשים עליו. ועל הכל אי אפשר שהתכוון רז"ה למקום שלא ידוע כלל בימיו.

3 פי"ז הכ"ד ודבריו בפי"א הי"ז שירושלים רחוקה כ"ד מעלות מאמצע הישוב וכפי שביאור המפרש באורך הם מיוסדים על התוכן היוני בטלמיס (תלמי, Ptolemy). ועי' עוד במאמרנו בגליון נח עמ' רלג, רלד הע' 37, 43.

4 והרמב"ן בראשית ט, יב כתב בענין הקשת "שעל כרחנו נאמין לדברי היונים". ועי' עוד בזה בפר"ח יו"ד סי' פ' סק"ב בענין עדות הגוים.

5 ראה תוס' שבת לו ע"ב ד"ה נפקא, שהשיגו על רש"י בטענה שלא מצינו בשום מקום עיר ששמה בבל. ואישתמיטתהו שאכן היתה גם עיר בבל כדברי רש"י, וכמו שפירש רד"ק בבראשית יא, יט וכפשטא דמקרא שם - וחורבותיה קיימות עד היום [עיי' לקמן סק"ב]. ואמנם בלשון הקודש העיר והמדינה שתיין נקראות בשם בבל - ואילו באנגלית העיר נקראת Babylon והמדינה Babylonia, וכן יש חילוק דומה בשאר שפות. ועי' עוד ברש"י שם. ובתוס' שבת סה ע"ב ד"ה סהודא כתבו בשם ר"ת [ספר הישר חלק החידושים סי' קנח] שנהר פרת הולך מבבל לא"י, ש"כל הנהרות יורדים ממזרח למערב". אך בתוס' בכורות מד ע"ב ד"ה לא כתב "משמע מכאן דפרת הולך מבבל לא"י, אבל שאלתי לאחד מא"י ואמר לי שיורד מא"י לבבל". ואכן ידוע שפרת הולך מצפונה דארץ ישראל ויורדת דרום מזרחה לבבל, וכן עינינו רואות שכל הנהרות שבגבול ים המזרחי של בריטניה מושכים ממערב למזרח - בניגוד לנהרות צרפת. ובתוס' גיטין ח' ע"א ד"ה רבי יהודה, שאל רבינו פטר את ר"ת שלפי רבי יהודה היה להם [בצרפת] להתחייב במעשרות שהם למערכה של א"י. ולא תירץ שצרפת איננה מול א"י למערב אלא הרבה צפונה ממנה, ואפילו אם נמשך את הקוים בזווית ישרה [right angle] לפי שיפוע של גבול הים, אבתי לא נגיע לצרפת. אבל לפי חלק ממפות העתיקות, אם נקח לפי שיפוע גבול הים, נמצא צרפת מול א"י. ובריטב"א ר"ה יח ע"א מביא שא"י ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה, כדי להוכיח שעל כרחך שלוחי בית דין שהלכו דרך עשרה ימים, לא הגיעו לכל ארץ ישראל.

ענקים כמו שהבאתי [גליון נט עמ' רמו] מדברי החזו"א. וכבר הבאתי [שם] מדברי החזו"א בנידון ידן עצמו [קובץ איגרות ח"ב סי' קסד הובא במאמרי], דדעתו הוא, שאם טעמם של הראשונים הוסד על העלמת המציאות בכדור הארץ מהם: "אז נקח עמידה נועזת לנטות מהוראת רבותינו ז"ל ולעשות מעשה היפוך דבריהם הקדושים לנו ולכל ישראל". ע"ש.

ג. והשתא ניחוי אנו, בענין מה שכתב את האפשרות שהרז"ה ידע ע"י מודדים דווקנים. הנה ודאי כד ניים ושכיב כתב דברים אלה, כי איך ידע רז"ה שהמפות שלהם לא היו מדוייקות, בכדי שיחפש מודד דווקנא? ומה עוד שמפשוטות לשונם של חז"ל⁶ משמע שאכן ירושלים נמצאת בדיוק במרכז הישוב בין מזרח למערב כדברי תיאור העולם שלו. ואם חשש מפני חילוקי דעות שבין החוקרים, אכתי איך מצא מפה כמפות של ימינו שלא היו קיימות כלל בימיו – אדרבא שימצא לנו מפה אחת או עדות קדמונית אחת [שאינה משתמעת לשתי פנים] מתקופת הרז"ה הדומה למפותינו⁷ ומציגים מקום שנגחאי! ונהי נמי שמצא מפה כזאת – איך ידע שהיא מדוייקת בניגוד למקובל בדורו? וכי תימא שרז"ה עצמו מצא מודד דווקנא, איך מדד? על ידי צילומי לוויין? שלח משלחת אלפי קילומטרים בים וביבשה עד שהגיעו לאיזור שנגחאי – נסיעה מסוכנת של חדשים רבים [לפחות] בימיו? ואם שלח איך היו להם כלי מדידה מדוייקים שלא היו קיימים עדיין בימיהם? וכ"ת מדדו על ידי ליקוי לבנה – מי הודיעו את זמני ליקויי הלבנה באיזור שנגחאי שלא הכירו כלל בימיו? ומי אומר שבכלל היה ליקוי בתקופה ההיא? ולמה רק רז"ה למד מהמודד הדווקנא, וכל בני דורו ואף הדורות שאחריו לא התייחסו לדבריו? הא למדת שמה שכתב: "שדבר זה שחישובוהו לנ"מ לדיני שבת ומועד דקדקו בו להוציא הדבר על אמיתתו ועלה בידם", אינם אלא פיטומי מילי בעלמא.

ד. ומה שהעלה האפשרות שנתגלה לרז"ה מסוד ה' ליראיו – על כרחך טעמו הוא: שאו שנתגלה לריד"ד עצמו על ידי סוד ה' ליראיו, או שהחליט כן מתוך ההנחה שלא ייתכן שנעלמה מעיני הרז"ה המציאות האמיתית שהיא עקרונית ויסוד לפירושו בגמרא. אך לא מפיו אנו חיים שהרי גם בגמ' מצינו "אישתמיטתיה" (עירובין יב: ר"ה יג: קידושין עא: וכו'), "אי תניא תניא" (שבת קטו: ושם נסמן), "דברים שאמרתם לפניכם טעות הם בידים" (שבת סג: וש"נ), "מתני'

והנה לדעת הרמב"ם אין דברי חז"ל (מגילה ג' ע"א; ב"ק פב ע"ב) שא"י היא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה (גם להגר"ח נאה הוא יותר מ-1,500 ק"מ) כפשוטם [ראה דבריו בקידוש החדש פי"ח הט"ז ופי"א הי"ז שמבואר שאורך ורוחב א"י הוא 6 מעלות (הרבה פחות מ-7000 ק"מ) לכל רוח. ועי' עוד דבריו הל' תרומות פי"א ה"ז וה"ח]. ואילו נמדוד א"י 1,500 ק"מ על 1,500 מהים הגדול מורחב נגיע עד 500 מעלות מורחב עמוק לתוך פרס, ואם נמדוד מתעלת סואץ צפונה נגיע עד סוף טורקיה לתוך הים השחור. נמצא אם כן כל בבל היא בתוך א"י למרחק, וכל סוריא דחז"ל והלאה הרבה כנ"ל בתוך א"י לצפון. וצ"ע איך הביא הריטבי"א ראייה לדין יו"ט שני ממידת א"י הנ"ל. ולכל הקדמונים יבשות אמריקה ואוסטרליה אינן קיימות כי מקומן הוא חצי העולם התחתון של האוקיינוס. ועי' עוד מה שציינתי בגליון נח הע' 12, 43; נט עמ' רמו; ס' עמ' קפא סק"ד.

6 עי' מאמרי בגליון נח הע' 36.

7 פרט למפות של הסינים עצמם שלא היו ידועות במערב, כי בימיו לא היו קשרים עם סין והיא היתה ארץ כמעט בלתי ידועה במערב [ראה סק"ט]. ורק כמאה שנה אחרי רז"ה, מאז הנסיעות של מרקו פולו (Marco Polo) למזרח הרחוק, התחילו להכיר אותו. ומה שכתב בהערה 7 שבזמן רסיג היתה קהילה בקייפנג Kaifeng - ראה אינציקלופדיה בריטניקה ערך K'ai-feng Jew; אוצר ישראל ערך סינים] מרחק 82 מעלות מירושלים [אמר הכותב אינה אלא 114.3 מרחק לגרניטש - פחות מ-800 מעלות], מה יתן ומה יוסיף - במערב לא הכירו אותה עד לפני כ-400 שנה. והרי המקום ההוא לפי המפות של ימיהם היה "באמצע האוקיינוס" - אחרי 180 מעלות של קצח היבשת המזרחית.

אטעניתיה" (כתובות צ. וש"נ; עירובין ב:), "הוי כשגגה שיוצא מלפני השליט (ונח נפשיה)..."
 (מו"ק יח. וש"נ), והוצרכו לשאול ברופאים⁸ וללמוד מומים י"ח חודש אצל רועי צאן וסנהדרין
 ה: ונכשלו במכשולים שונים⁹ ונתחלפה שמועתם¹⁰, ונחלקו הראשונים במחלקות התלויות על
 הגירסא בגמ' אשר אחד מהם ודאי לאו שמיא דמר בר רב אשי חתים עליה¹¹, ואף התימנים
 ושאר עדות ישראל נחלקים בכמה פרטים בנוסח ספר התורה, וממה נפשך נוסח אחד לא נכתב
 על ידי משה רבינו מפי הגבורה – הרי שלא ידעו הכל מסוד ה' ליראיו¹².

ה. והחזו"א עצמו בקונטרס י"ח שעות סקט"ז דחה פירוש רש"י והראב"ד מהלכה מכיון
 שאינו לפי התוכנים, ולפי דבריו לא זכו לסוד ה' ליראיו – ולמה דוקא הרו"ה זכה – וכי משוא
 פנים יש בדבר? גם לפי יסוד עולם (מאמר ד' סוף פרק ח') שטען על הרו"ה שדבריו הם שקר
 מפורסם ושינוי מעשה בראשית, אם כן לא זכה רו"ה לגילוי סוד ה' ליראיו בענין זה. ופירוש
 בעל יסוד עולם עצמו שמה בסוגיא שם תלוי על מציאות שונה ממציאות של הרו"ה – ובכן
 איזה מהם זכה לסוד ה' ליראיו? גם לכל שאר הראשונים שסוברים שאין ירושלים במרכז
 הישוב, מוכח שסבירא להו שלא זכה רו"ה לסוד ה' ליראיו בנידון זה.

ו. ולגופו של דבר הנה נחלקו הראשונים במפת כדור הארץ כפי חילוקי הדעות שהיו אצל
 הגיאוגרפים הקדמונים [כדלקמן]. רוב הראשונים נקטו כמו בטלמיס, והכוזרי ורו"ה כגיאוגרפים
 אחרים שעשו ירושלים כמרכז הישוב ממש – 90 מעלות מכאן 901 מכאן – ובזה דבריהם עולים

8 נדה כב ע"ב; גיטין נו ע"ב.

9 עי' תוס' חולין סוף ה' ע"ב ד"ה צדיקים; בחולין סב ע"ב אמר רב פפא תרנגולתא דאגמא שריא והווי אוכלים
 אותה, ואחר זמן חזויה רבנן דדרסה ואכלה ואסרה מרימר (ע"ש בתוד"ה חזויה; רא"ש פ"ג סוסי' נט; תורת הבית
 לרשב"א בית שלישי שער א' סוף דף סד ע"ב); סנהדרין קב ע"א: "ואף אחיה השילוני טעה והתם... רבא אמר חותמו
 של אחיה השילוני ראה [יהוא] וטעה"; ב"ק קיז סוף ע"א גבי מעשה דרב כהנא: "חזא דפרטיה שפוטתיה סבר אהוך
 קמחייך ביה חלש דעתיה ונח נפשיה"; בנדה לו ע"ב: גבי מעשה דשילא בר אבינא ורב אסי "שילא בר אבינא עבד
 עובדא כוותיה דרב כי קא נח נפשיה דרב א"ל לרב אסי זיל צנעיה ואי לא ציית גרייה הוא סבר גדייה... חלש רב אסי
 עייליה בחמימי אפקוה מקירי עייליה בקירי אפקוה מחמימי נח נפשיה דרב אסי"; ובמגילה ז' ע"ב: "קם רבה שהטיה
 לרבי זירא... אמר ליה לא ככל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא"; ב"מ פד ע"א: "חלש דעתיה דרבי יוחנן חלש ריש לקיש...
 נח נפשיה דר' שמעון בן לקיש והוה קא מצטער ר' יוחנן בתריה טובא... הוה קא אויל וקרע מאניה וקא בכי ואמר היכא
 את בר לקישה היכא את בר לקישה והוה קא צוח עד דשף דעתיה [מיניח] כעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה"; רש"י
 חולין קטז ע"ב ד"ה הרי זו אסורה: "ואני הייתי נוהג היתר עד הנה ובלבד שלא יתנו בה חלב אחר וטועה הייתי בכך".
 ורבינו יונה היה בראש המסבבים את שריפת ספר מורה נבוכים וספר המדע של הרמב"ם, וגרם זה לשריפת התלמוד
 בפריז, ושאר גזרות על יהודי צרפת, ואז התחרט רבינו יונה ורצה להשתטח על קברו ולבקש סליחתו.

10 חולין נ' ע"א "אין הלכה אמרי"; ובגיטין לט ע"ב: "אמר רבי זירא משמיה דרב נחמן הלכה... אתו לקמיה
 דרב נחמן אמר להו לא עשה ולא כלום מאן דחזא סבר משום דהלכה כר' שמעון ולא היא"; שבוועות כו ע"א: "מר אמר
 שבוועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבוועתא דהכי אמר רב כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו אמר ליה אידך ואנא כשיקרא
 אישתבעי?"; וברש"י חולין קי ע"א ד"ה ומתוך פלפולו: "יסבור שיבין רב שאין אסור אלא מניקה ולא הכין" ומתוך כך
 שנה רב כחל (סתם) אסור.

11 עי' שרי חמד קונטרס הכללים מערכת חי"ת כלל לו (כרך ג' עמ' 26). ובמקומות רבים הכסף משנה [נאחרים]
 כתב נוסחא (או גירסא) משובשת נודמנה לראשונים רמב"ם.

12 ועי' תוס' חולין סא ע"א ד"ה כל עוף. "ואת והיכי קים להו לרבנן הך מילתא, וכי קניגי או בליסטרי היו...".
 ובדף ס"ו ע"ב תוד"ה כל שיש. "ואת מנין היה להם זה לחכמים... מנין היה להם שהתירו בכך את השאר... ובס"א
 ע"ב פרס ועוניה יש להם סימן אחר ודאיתיה בזה ליתיה בזה, ולא ידעו איזה סימן בזה ואיזה בזה. וכן גדולי
 הראשונים השיגו על הגדולים שלפניהם מחמת המציאות - ולדבריהם לא עזר סוד ה' ליראיו עי' תוס' סג ע"א ד"ה
 נץ. ועי' עוד דברינו בגיליון ס' עמ' קסא אות ד'.

כפשוטם. והרמב"ם ורז"ה ושאר קדמונים בהדיא סמכו על החוקרים שלפניהם מכיון שלא היו מצויים בידיהם ספרי חכמי ישראל מבני יששכר יודעי בינה לעתים. לא מידת הרז"ה לצד מערב, ולא לצד מזרח (בבל), ולא מידות האורך של שאר הראשונים מתאימים עם המפות שלפנינו – ואם כן אע"פ שמידת קצה המזרח מול ירושלים נזדמנה להיות קרוב למפותינו – אך מ"מ בהפרש של מעלות בודדות, מי שאומר שנתגלה לו המרחק האמיתי בסוד ה' ליראיו – אינו אלא משלה את עצמו ואת שומעי לקחו. ואם בזה סטה רז"ה מכל המקובל בימיו ע"פ סוד ה', למה לא גילה לנו שכל המפות המקובלות משובשות, וגבול המזרח האמיתי נמצא על יד שנגחאי ולא אלפי קילומטרים מערבה ממנה כפי המפות המקובלות בימיו? ואחרי שהדברים לא היו מובנים לפי מפות בני דורו, למה לא טרח להסביר במה זכה נקודת שנגחאי לקביעות גבול קו היום? ולמה לא פירש שלפי מפתו האמיתית גבול המזרח הוא גבול הים של דרום מזרח אסיה משנגחאי עד מיצר ברינג שבסוף סיביר? וביותר יש לתמוה על מה שלפי דבריו גם הכוזרי שינה ממפת העולם המקובלת בימיו, כי בדבריו אין שום רמז ששש שעות למזרח ולמערב הם דוקא בפלך (האקלים) הרביעי¹³, ואיך סמך שיבינו שנתכוון למפה שלא היתה מצויה בימיו¹⁴.

ז. ועוד אם קצה המזרח הוא בשנגחאי כפי 90 מעלות האמיתיות והמערב הוא גבול האוקיינוס האטלנטי במערב שהיא רק כ-45 מעלות מערבה לירושלים, אם כן ירושלים היא רחוקה מאד מלהיות באמצע הישוב. ומה שרוצה להרחיק גבול המערב כ-45 מעלות לתוך האוקיינוס האטלנטי, ולפרש שעל מקום זה כתב הרז"ה ש"יושביה גם הם שוכנים על שפת ים אוקיינוס במערב", היא פגיעה גדולה בכבוד הרז"ה לייחס לו דברים הזויים שאין להם שחר והגיון – ואיך אפשר לאמת בלב דבר שהלב יודע שהוא נגד האמת (לשון חז"א א"ח סי' לט סק"ז). ועוד אם אפשר להחשיב את הים ליבשה, א"כ גם היבשה אפשר להחשיבה כים, ואם כן נימא כל מזרח אסיה מס 90 מעלות והלאה נחשבת לים, וקו התאריך חוצה את היבשת (וכדעת הקודמים לחז"א). ועוד אם אפשר להחשיב את האוקיינוס ליבשת, א"כ ק"ו שאפשר למלאות את ים הצהוב בין סין לקוריאה ב"יבשה", וא"כ קצה המזרח יהיה בגבול ים קוריאה שדרומה נמצאת עדיין באקלים הרביעי מול ארץ ישראל¹⁵ (ירושלים בקרוב) כברמב"ם קידוש החודש פי"ח הט"ז¹⁶.

ובסיכום: ודאי שאנחנו מחוייבים למשכוני נפשין ולעשות כל טצדקי ליישב את דברי הראשונים. אבל בנידוננו, שבזמן הכוזרי והרז"ה והרבה אחריהם, שאיזור שנגחאי היה אלפי קילומטרים הלאה מקצה העולם הידוע בימיהם, בודאי אין תולים פירושו בדברי נביאות – ומה

13 היינו אפילו לפי מה שמתקש ריד"ד לדייק מרז"ה שדוקא במקום זה קצה המזרח הוא 90 מעלות - אבל אצל הכוזרי אין מזה אפי' רמז - ואיך השמיט יתד שהכל תלוי בו. גם י"ל שרז"ה נקט האקלים הרביעי לאפוקי האקלים הראשון שלצד המזרח לירושלים הוי האוקיינוס ההודי - ולא ישוב. אבל לו יהיבנא שצדק בדיוקו, ולרז"ה אין גבול המזרח ישר - מ"מ לא יתכן שרז"ה נתכוין לאיזור שנגחאי, שבכלל לא היה ידוע בימיהם.

14 בד"ה ולא הבנתי, טוען ריד"ד כאילו שבימי רז"ה היו שהכירו את איזור שנגחאי - ובכן אדרבא אבקש ממנו שיציבע על מפה אחת, או עדות ברורה אחת (לאפוקי דיוקי סרק) שבמערב הכירו את איזור שנגחאי בתקופת הרז"ה.

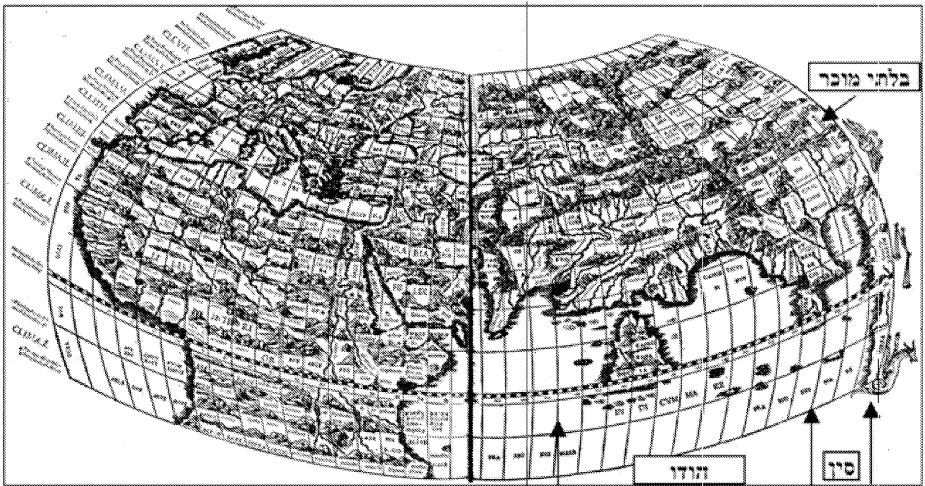
15 שהרי ראיית הלבנה לקידוש החודש אפשר בכל א"י.

16 וגם בלי למלאות הים, עדיין אפשר לצדד כן - בפרט לפי תירוץ החז"א שהיבשת שבין שנגחאי 90 מעלות נשטפה - אם כן לכתחילה היתה רק לשון ים צרה בין 90 מעלות לקוריאה.

עוד שדבריו עצמם מורים שסמך על המפות המקובלות בימיו. והמתכחש למציאות הידועה ומפורסמת שבימיהם, ובעקבות זה תולה בוקי סריקי ברו"ה ומעוות דבריו ומפרשם חוץ ממשמעותם, אינו מרומם את כבוד הרז"ה אלא משפילו ומשפיל את התורה הקדושה, ומבקש לעוות את ההלכה – ובעולם דקשוט ודאי לא ניהא למריה למימר הכי.

ח. ובכן למעשה צריכים להבין את דברי הרז"ה (ושאר הראשונים) על פי צורת העולם המקובלת בימיו, ובעקבות הבנה זאת להסיק את דעתו ביחס לעולם שלפנינו.

ט. מפת בטולמיוס כפי שנדפס ע"י Iacobum Pentium de Leucho וויניציאה 1511

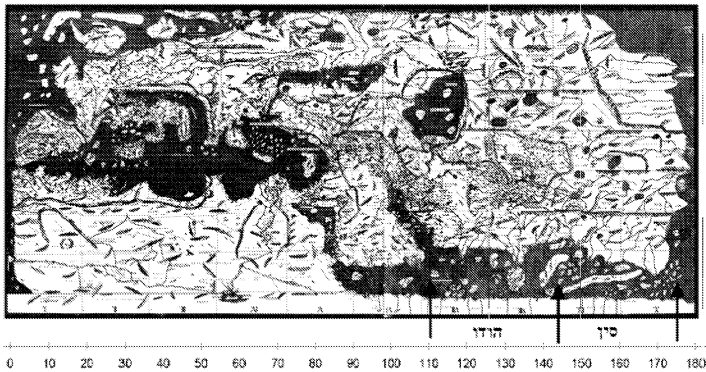

במפה זו מתחת לקו המשווה, צויינו מספרי מעלות האורך החל מס מעלות קרוב לגבול המערבי של אירלנד, עד 180 מעלות הכולות בארץ סין כפי המקובל בימיהם שכל היבשת היא 180 מעלות ממערב למזרח. בצד ימין (קצה המזרח) נמצאת ארץ סין בין שני החיצים (170 – 180 מעלות), וכן הרצועה הדקה למטה בימין רשום עליה Terra Sinarum – ארץ סין. ארץ הודו נמצאת בין החץ השני מימין לחץ השלישי (110 – 170 מעלות). ומחולק לשני חלקים מנהר האינדוס (Indus) במערב עד נהר הגנגס (Ganges) בכ-145 מעלות שהוא ארץ הודו במפות שלנו – והודו הלאה מהגנגס, שהוא חלקו המערבי של איזור הודו-סין (Indo-China). בצד ימין למעלה החץ מצביע על הכיתוב: Incognita – כלומר ארץ בלתי מוכרת, שהיא לפי המפה – סוף היבשת.

קצה המזרח למטה בצד ימין היא רצועת מיאנמר-טאילנד-מלזיה "מחובר" לאי סומטרה¹⁷. נמצא שקצה המזרח ו"תחילת האוקיינוס" הוא 20 מעלות (שלנו) – 2,000 ק"מ – מערבה לשנגחאי.

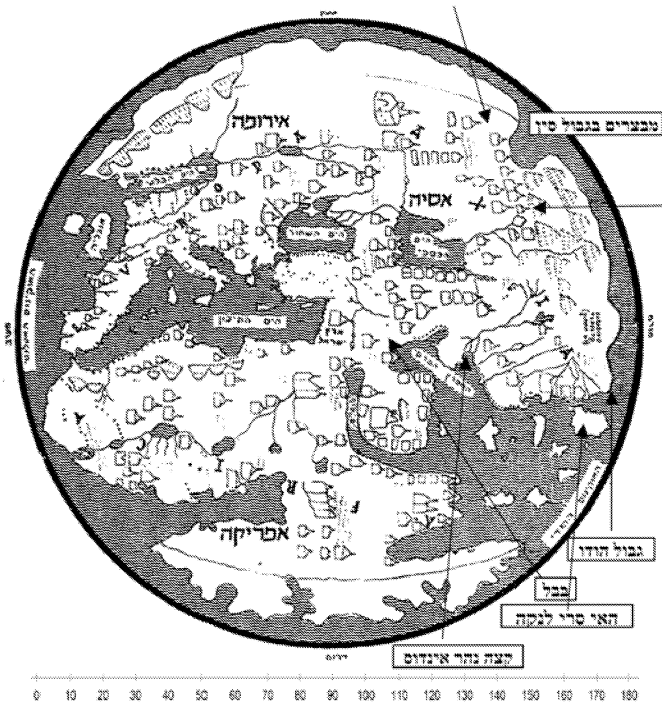
י. מפה של הגיאוגרף המפורסם בזמנו אל-אידריזי (ash-Sharíf al-Idrísí) משנת

1154

מפה זו מתקופתו של הרז"ה: בצד ימין (קצה המזרח) נמצאת ארץ סין בין שני החיצים (כ-145 - 180 מעלות), ולמטה באי הארוך שבאוקיינוס ההודי שוכנת מלאי (Malay). ארץ הודו נמצאת בין החץ השני מימין לחץ השלישי (כ-110 - 145 מעלות). נמצא שקצה המזרח שבמפה זו, היא גם בערך אותו קצה המזרח של מפת בטלמיס - כלומר שקצה המזרח נמצא 200 מעלות (שלנו) מערבה משנגחאי.

יא. מפה העולם של ליארדו גיאובני - Mappamundi By Leardo Giovanni - Venice - 1452

מפה זו המפורסמת זו (שהעתקה שורטטה¹⁸ כאן), נעשה כ-300 שנה אחרי הרז"ה ועדיין מציגה את ארץ ישראל במרכז העולם (ועוד מפות רבות¹⁹ בכתב יד נמצאות על דרך זו). האי הגדול דרומה להודו צויין במפה המקורית בשם טַפְרֹבַנָה (Taprobana) – והוא שם לאי סרי לנקה (Sri Lanka) (סילון {Ceylon}) כאשר הוא מופיע במפת בטולמיס לעיל. אכן במפה זו קצה המזרח הוא בגבול הודו כאשר שיערנו בתגובתנו שבגליון נט עמ' רמז – ובמזרח צפון נמצא גבול סין [צוין על ידי ציורי ששה מבצרים שהחיצים מצביעים עליהם]. ארץ בבל (Babylonia) צויינה במפה המקורית צפונית מקצה המערבית של המפרץ הפרסי ונמצאת כ-1½ שעות (כ-22½ מעלות) מרחק מירושלים. אכן מפה זו וכיוצא בה מתאימה מאד לתיאור של הרז"ה, 90 מעלות למזרח ולמערב מירושלים, קצה המזרח בגבול הודו²⁰ כשהקצה בצפון הוא סין – וכל דברי ריד"ד ליישב את הרז"ה עם מפות זמנינו מרפסי איגרי, והם כמגדלים הפורחים באויר².

טבלת השוואת האורך מירושלים למזרח כפי הקדמונים²¹

יב. כבר הזכרנו למעלה שרק כ-100 שנה אחרי הרז"ה התחילו להכיר את המזרח הרחוק. אך ריד"ד מתוך ריתחא קדושה של קנאת ה' ותורתו, אינו נותן אימון בדיעות ממקורות חיצונים, ואף אינו נותן אימון בלתי מסוייג במפות תוכני זמנינו²². ובכן אמרנו להשוות את

18 שירטוט זה צולם בסוף ספר ישועות כהן - קו התאריך שיצא לאור ב"ב תש"ע, ובא לידי אחרי המאמרים שבגליונות נח - ס. והשלמתי את הפרטים על פי צילום מהמפה המקורית ותיאורה. המשרטט טעה ועשה בליטה בצד מזרח ע"י "אן עדן התחנות" ותיקנתי לפי יכולתי ע"פ המקור.

19 למשל Catalan-Estense World Map מתקופת 0641-0541 - וראה מאמרנו בגליון נח סק"ב. Foundation 20 ואכן מלכות פרס בתקופת שושלת הסאסאנים שלטו גם בהודו (אינצייקלופדיה בריטניקה - of the empire (from Iran, history of).

21 מידות בטלמיס לקוחות מספר Claudii Ptholemaei Alexandrini Liber Geographiae Cum... Tabulis (קלודיוס תלמי (בטלמיס) מאלכסנדריה ספר גיאוגרפיה עם מפות...) נדפס ע"י Iacobum Pentium de Leucho וויניציאה 1511 ומהמפות בסופו שם. קו 0 מעלות שלו הוא בסוף המערב הידוע בימיו - שמגיע עד איי קנרי (Canaria - Canary Islands או Fortunate Insulas) פתיחה 76 (בצילום הדיגיטלי), 17 מעלות מערב לגרניש (Greenwich). לונדון (Londinium - מקומו של גרניש) מופיעה (בעמ' 27 מהשער [פתיחה 14]) אורך 6115 / ורחב 52; ירושלים (Hierosolima, Hierosolima) פתיחה 43; דמשק (Damascus) פתיחה 43; אנטוכיה (Antiochia) פתיחה 42; מכה (Macoraba - Mecca) פתיחה 82; עיר בבל (Babylon [Urbs magna]) פתיחה 44; נהר אינדוס (Indus flu.) פתיחה 86; אי סרי לנקה (Taprobana); נהר גנגס (Gangis Fluuii - Ganges) פתיחה 51. רבי אברהם ב"ר חייא מהטבלא שבסוף ספר העיבור. נחמד ונעים מטבלא שבסוף הספר; אל-אידריזי מהמפה שלו וגם בעזרת הספר: Arabische welt- und länderkarten, III. Band Asien I., Vorder- und Südasien, Konrad Miller - ירושלים (Al Kuds); דמשק (Dimask); אנטוכיה (Antakiu); מכה (Mekka); עיר בבל (Babil עכשיו Hille לא מצאתי); בגדד (Bagdad); נהר אינדוס (nahr Makruian al Sind); אי סרי לנקה (Sarandib); מלאי (Malai). גיאובני מהמפה שלו (עם עורה חיצונית לפיענוח); ראב"ע מספר העיבור שלו דף ח' ע"ב (בצילום שבפועל ה' חסרים מספרי הדפים - דף הראשון של הספר עצמו אחרי ההקדמה הוא דף א'); יסוד עולם ממאמר שני פרק ג' דף יט ע"א ומידת דמשק מקול יהודה על הכוזרי מאמר שני סימן כ' דף לא ע"ב בשם לוח כב (לוח זה לא נדפס). המידות משתי מפות האחרונות קשה לדייק בהן למרות שהוספנו מודעתנו סרגל מעלות בשולי המפות - אבל מ"מ נותנות מושג טוב על המקובל בזמן.

22 במכתבי חזו"א שבפועל ה' מהדורת תש"ע, מכתב ד' עמ' מט כתב החזו"א שחלק יאפאן הסמוך לסיביר [היינו האי סחלון {Sakhalin}] דינו ככל אסיה. ולא ידענו פשר הדבר כי מיצר ים, שבמקומו הצר ביותר הוא רחב כ-100 קילומטר, מפריד בין האי ליבשת. וזה שבמקום הצר לפעמים בחורף הים קופא לקרח, ודאי אינו נחשב חיבור בין האי ליבשת. ושמה במפה שלפני החזו"א היא היתה מחוברת - וצ"ע.

המפות לדברי קדמונינו [שלא היו "קנאים" כמותו, ואף הזכירו את התוכנים הגוים שמהם שאבו בשמם]. ונקדים ב' הקדמות:

- א. רוב הקדמונים שמכו על מידות בטלמיוס²³ בתיאור היבשת ובפירושיהם והלכותיהם.
- ב. מוסכם על כל הקדמונים²⁴ בין יהודים ובין גוים שאורך היבשת ממזרח למערב הוא י"ב שעות – דהיינו 180 מעלות.

מידות של:	ירושלים	דמשק	אנטוכיה	מכה	עיר בבל	בגדד	אינדוס	מרכז סילון	מעלות במעלת גרניטש			מעלות גרניץ
									נגס	עד י-ם	מי-ם	
גרניטש	35.3	1.1	1.0	4.6	9.2	9.2	31.8	45.8	56.8	1.0	1.0	-
בטלמיוס ²⁵	67.0	3.5	3.2	7.0	12.0		45.0	59.0	77.5	1.3	1.4	118.0
ראבי"ח	69.5 ²⁶			9.5	24+ ²⁷					1.3	2.1	88.2
נחמד ונעים	66.3	2.8		-		18.8				1.5	2.1	90.7
אל-אידריזי	78.0	5.0	7.0	9.0	20.0	20.0	34.0	55.0	70.0	1.5	1.2	117.9
גיאובני	90.0			13.0		15.0	45.0	80.0	90.0	1.7	1.7	86.7
ראביע	65.0				23.0					1.2	2.5	81.0
יסוד עולם	66.5	2.6			13.5					1.3	1.5	112.2

יג. בטבלא מושווים מקומות מסויימים על כדור הארץ במקורות השונים לפי המרחק במעלות מזרחה מירושלים. כל המעלות חוץ מבטור ירושלים, ובטור האחרון הן במעלות של המקור [לא מעלות שלנו], כמרחק של אותו המקום ממזרח לירושלים. לדוגמא עיר בבל לפי בטלמיוס היא 12 מעלות מזרחה לירושלים שהוא 79 מעלות מסוף המערב [12+67].

33 טורים שלפני האחרון, מופיעים מספר מעלות של המקור למעלה אחת של גרניטש: טור א' לפי חשבון קצה המערב עד ירושלים; טור השני היחס ממזרח לירושלים לפי חשבון המקום המרוחק שבשורה²⁸; הטור השלישי [בין 2 נקודות] הוא היחס של המרחק בין נהר גנגס לסוף 180 מעלות של המפה²⁹. הצד השווה שבכולם הוא שבין לצד מזרח של ירושלים, ובין לצד

23 רמב"ם והפירוש [לרבי דוד ב"ר עובדיה מתקופת הרא"ש והרשב"א] קידוש החודש פ"א הי"ז; ר' אברהם ב"ר חייא בספר העיבור; ראביע (בקירוב), יסוד עולם, כפתור ופרח, חשב האפוד [ראה כל זה בגליון נח הע' 38, 39]; נחמד ונעים; קול יהודה על הכוזרי מאמר ב' סי' ב' דף כא ע"ב; שו"ת מהרלב"ח סי' קמה ד"ה דרך ישראל. ובספר הברית משנת תקנ"ז חלק א' מאמר ט' פרק טז עדיין מופיעה ירושלים ס"ו מעלות וכ' דקין [למזרח] ול"ב ט"ו דקין לצפון [כנראה ע"פ נחמד ונעים]! ובודאי גם שמכו עליו לגבי מידות המזרח הרחוק.

24 הנ"ל ועוד כוזרי; רו"ה; הפירוש קידוש החודש פ"ז ה"א בשם עלי בן מר חסאן; תשב"ץ חלק ג' סי' רטז; וכן בטלמיוס וכן כתב הראבי"ח בספר העיבור מאמר א' שער א' שכל החכמים [בין יהודים ובין גוים] הסיכמו כן על דעת אחת. וכן נראה מרד"ק תהלים כד סוף פסוק ב'.

25 המעלות שבטבלא לקוחות מספר הגיאוגרפיה של בטלמיוס, והוא עצמו שינה דעתו ותיקן דבריו קצת. ואכן מידת שבספרי הראשונים שונה מעט מהמידה כאן.

26 מרחק זה הוא שונה במקצת מהמרחק בגוף הספר כמובא במאמרי גליון נח הע' 38 שהוא 113.9 מעלות מהמזרח - 66.1 מהמערב.

27 יותר 24 מעלות כי כתב שבבל בחלק המזרחי של העולם (עי' גליון נח הע' 47). וכן כתב בחשב האפוד בפרק י' על כד שעות מכסי סיהרא (ישורון גליון ט' עמ' תקעה - תקפ) ועי' הע' 23.

28 פרט לגיובני שמחושב לפי מרחק מרכז סרי לנקה מירושלים מחולק ע"י המרחק במעלות גרניטש, וכן אורך ראבי"ח לבבל אינו ידוע.

29 פרט שזו לגיובני שהוא מחושב לפי המרחק בין מרכז סרי לנקה ל180 מעלות מסוף המערב.

מערב³⁰, אורך המעלה שלהם הוא הרבה פחות מארכו האמיתי, ולכן 180 מעלות של ישוב לדברי כולם הוא עשרות מעלות פחות מ180 האמיתיות.

בטור האחרון מוצג "קצה המזרח" ("תיאורטי") מרחק 180 מעלות של המקור במעלות גרניטש [מזרח לגרניטש] לפי חישוב יחס הטור השני (יחס מעלות גרניטש למרחק מירושלים עד המקום הרחוק מירושלים לפי מידת המעלות שלהם). בזה אפשר להשוות את כל המקורות. ומבואר שלפי כל המקורות ה"180 מעלות של היבשת" לא הגיעו לשנגחאי (121.4 מעלות). אך לאמיתו של דבר סוף ה180 מעלות של כל המקורות הוא הרבה פחות, כי במזרח הרחוק בין 2 נקודות האחרונות יחס המעלות למעלות גרניטש הוא הרבה יותר גבוה – כי איזור זה בקושי הכירו אותו. והרי סוף מפת בטלמיס ואידיריזי הוא רק כ105 מעלות גרניטש. וברור שלפי כל מהמקורות שבטבלא, ה180 מעלות של היבשת שלהם לא הגיעו עד מעבר לחצי האי של מלאי (Malayan Peninsula) (כ105 מעלות מזרח לגרניטש).

יד. מובן אם כן, שכל גבול קצה המזרח הוא דמיוני – הוא סוף ה"180 מעלות" של היבשת, וממילא הוא קו ישר (בערך) כמתואר ביסוד עולם [מאמר שני פרק ג'] ובפירוש על הרמב"ם פ"א הי"ז ובספר העיבור לראב"ח [מאמר א' שער א'] וכמו שנמצא על המפות הנ"ל. ואכן כל הקדמונים שהעתיקו שהיבשת היא 180 מעלות, לא תיארו את אורך ה180 במקום מסויים [פרט לרז"ה לפי ריד"ד – וכבר כתבנו שגם ממנו אין ראיה שחולק על "הקו הישר" הנ"ל של גבול המזרח]. ברור שאם הכירו הלאה מחצי האי מלאי, אזי קו קצה המזרח לא היה קו ישר, ולא היו סותמים אלא מפרשים – ומה עוד שמול ירושלים אין בכלל 180 מעלות של יבשת מחוץ המערב עד חוף המזרח גם לדידן.

טו. ובתיאור כללי: הצד השווה שבכל המפות העתיקות, שהן מעוותות מאד, הן במרחקי האורך (מזרח – מערב) והן בצורת קו הים והאיים שעליו ומקומם. ובמיוחד מהלאה למפרץ הפרסי לצד המזרח, המפות משובשות מאד מאד – הווה ארץ הודו והאי סרי לנקה ומקומו למפות שלנו. וביותר מנהר גנגס והלאה המפות משובשות ביותר, הן בצורה והן במרחקים. ובכולם קצה המזרח שהוא סוף 180 מעלות ממערב היבשת, היא עדיין רחוקה מאד מערבה לשנגחאי, שלא היתה מוכרת כלל בימיהם. ומכל דברי הראשונים שהצגנו לעיל, ברור שלפניהם היו מפות כעין המפות שהצגנו כאן – רחוקים מאד מהמפות של ימינו. ובכן ברור שמעולם לא נתכוונו הכוזרי ורז"ה על איזור שנגחאי, אע"פ שבמפות שלנו היא קרובה ל90 מעלות שלנו מזרחה מירושלים.

דברי החזו"א שהקדמונים לא נתנו שיעור לקצה המזרח

טז. ריד"ד בד"ה עוד כתב שם אישתמיטתיה, השיג על מה שהבאתי שהראשונים במקום אחר אכן נתנו גבולות לקצה המזרח. והביא מספר העיבור לראב"ח ג' שיעורים שונים לקצה המזרח מזרחה לירושלים: 114, יותר מ120, 105 מעלות. וכל דבריו אינם אלא מן המתמיהים. 105 מעלות [שירושלים היא שעה אחת (בלבד) מערבה לטבור הארץ] עומדת בסתירה מפורשת ל114 מעלות הנ"ל. אי אפשר לטעון שראב"ח הציג שני מרחקים סותרים בסתם, בלי לפרש שכל אחד מתייחס לנקודת מוצא אחרת. וריד"ד כבר הביא ממני שכנראה שצ"ל שעה וחצי.

ואכן שוב מצאתי שכן כתב הראב"ח עצמו בהדיא בספר חשבון מהלכות הכוכבים עמ' טב וסג. ומה שהביא [כאן ובגליון נט עמ' רטז] מספר העיבור [במאמר השני שער השביעי] שדמשק רחוקה מהמזרח ח' שעות, ודמשק מזרחה לא"י, וא"כ כיון שירושלים נמצאת מערבה לדמשק, א"כ מירושלים לקצה המזרח היא יותר 8 שעות דהיינו 120 מעלות. הנה בודאי כד ניים ושכיב כתב דברים אלה, שהרי גם מפורש שדמשק 4 שעות מהמערב שהוא תחילת חשבון השעות והמעלות לפי כל הקדמונים – דהיינו שוב שאורך כל הישוב הוא 180 מעלות. ועוד מבואר שם שלדעת ראב"ח שעת המולד היא המולד בקצה המזרח, ואם כן קצה המזרח חייב להיות מרחק קבוע מזרחה לירושלים²⁶. ובכן מרחק דמשק שבספר ראב"ח שם מתייחס בהכרח לאותו קצה המזרח, כיון שהנושא שם הוא אחרי כמה שעות מהמולד אפשר לראות את הלבנה בדמשק. וכיון שדמשק הוא מזרחה לירושלים לכל הדעות, לא יתכן שהוא 8 שעות מהמזרח שהוא 6 מעלות מערבה לירושלים ע"פ מעלות הראב"ח הנ"ל! ובהכרח שיש ט"ס בדברי הראב"ח – או שצ"ל עיר אחרת או שעות אחרות. וכן יש שם עוד ט"ס דוק ותשכח.

יז. ובכל זאת לא העלה ארוכה לדברי החזו"א³¹ – שהרי החזו"א כתב שהראשונים "לא הזכירו צ' מעלות אלא תחילת המזרח". הרי לדברי החזו"א אלה, לא נתנו שיעור כלל למזרח – לא שנתנו ג' שיעורים שונים. ועוד תינהח הראב"ח לפי דברי ריד"ד, אבל ליסוד עולם ושאר ראשונים שלא נתנו אלא שיעור אחד מאי איכא למימר? ועל הכל, כבר הראנו למעלה שלדברי הקדמונים גבול המזרח הוא [פחות או יותר] קו ישר מצפון לדרום.

יח. ומה שפלפל ריד"ד בגליון נט עמ' ריט, רכ להמציא קו מזרח מתפתל מדעת עצמו, מדיוק "מהלך הגלגל הגדול" מכלל דאיכא קטן – אינו כלום – אך לא רציתי להאריך שם בעמ' רמח אות י', ופטרתי עצמי מלסתור דבריו בקצרה – כי החזו"א עצמו לא עלה על דעתו ראיה כזאת. ומסיבה זאת גם כאן אסיים דבריי, ולא אאריך – רק אציין שבכמה מקומות שיבש את דבריי, ולא הבין את תוכנם, ואח"כ כיוון נגדם את חיצוי – והמעייין הישר יעיין בפנים וישפוט בינינו. ושוב לא באתי למידה זו לקבוע את ההלכה – אלא בעיקר להציג את המציאות לפני הראשונים, על מנת להבין את דבריהם הקדושים על דעת אומנם, וכדי שיושבי על מדין ידונו מהם לאוקמם באתרם.

31 אכן מה שכתב אלי ריד"ד שהחזו"א כבר ראה יסוד עולם לפני ספר היוםם כמבואר במכתב הנדפס לאחרונה בפועל ה' מהדורת תשי"ע מכתב יב, בזה צדק. וא"כ צע"ג מה שבקונטרס י"ח שעות החזו"א שהוא בתרא, מעתיק לשונות הספרים ע"פ ההעתיקה המשובשת של ספר היוםם, ואינו מזכיר דברי יסוד עולם במאמר ד' [ומאמר ב' פרק ג']. ולפי הנראה שבזמן שכתב הקונטרס כבר החזיר את הספרים ששאל לצורך בירור הנושא - ואכתי צ"ע.